

Boka kotorska 1420. – 1797.

Vedran Krušvar

U radu sam se osvrnuo na povijest Boke kotorske u razdoblju od 1420. do 1797. godine. Prvospomenuta godina znakovita je u kontekstu lokalne povijesti Boke – te je godine Kotor, najveći njen grad, došao pod vlast Mletačke Republike. Događaj iz 1797. godine odjeknuo je na širem europskom prostoru – radi se o miru u Campoformiju i padu Mletačke Republike. Prvi dio rada odnosi se na političku povijest. U njemu sam pokušao pokazati na koji se način zaljev Boke kotorske nalazio između dvije sukobljene sile – Mletačke Republike i Osmanskog Carstva. U nastavku sam predstavio gospodarski razvoj gradova Boke kotorske, kao i brojne kulturne dosege znamenitih pojedinaca iz ovoga kraja. Rad sam završio predstavljanjem bokeljske mornarice, odnosno osvrtom na povijest "Bratovštine mornara svetog Nikole".

Boka kotorska prostran je i razgranat zaljev u južnom dijelu istočne obale Jadranskoga mora. Već je i sam opis zemljopisnog položaja dovoljan da naslutimo kako se radi o prostoru koji je u mnogočemu dijelio povijesnu sudbinu Dalmacije. Zapravo, možda bi se na početku trebalo zapitati - radi li se uopće o dva različita ili o jednom prostoru? Koji je opseg pojma Dalmacija i obuhvaća li on prostor Boke kotorske?

Značenje pojma Dalmacija s vremenom se mijenjalo. Konstantin Porfirogenet u djelu *O upravljanju carstvom*, točnije u 29. poglavlju, nabraja gradove Dalmacije te među ostalima navodi i Kotor¹ (Dekatera). Sredinom 12. stoljeća arapski je geograf al – Idrisi za sicilskoga kralja Ruđera II. napisao svojevrsni zemljopisni priručnik za prostor Sredozemlja. Tomislav Raukar navodi na koji je način spomenuti autor istočnu obalu Jadrana podijelio na tri područja: akvilejske zemlje, čiji je posljednji grad Lovran, zatim hrvatske zemlje, nazvane Dalmacija, čiji je posljednji grad Dubrovnik, te konačno prostor Sklavonije, koji se proteže od Kotora do Ulcinja². Nakon Zadarskoga mira 1358. godine

¹ O gradu Kotoru piše: "Grad Dekatera u romajskom jeziku znači stiješnjeno i sabijeno, jer ovdje ulazi more stiješnjeno kao jezik do kakvih 20 hiljada koraka, a grad je na kraju tik do mora. A ima taj grad oko sebe gore visoke tako da je samo ljeti vidjeti sunce, jer je nasred neba, a zimi nikako. Leži pako u tom gradu sveti Trifun, koji posvema liječi svaku bolest, a najpače od nečistih duhova mučene." - Konstantin Porfirogenet, *O upravljanju carstvom*, Dom i svijet, Zagreb, 2003., str. 73.

² Raukar tvrdi da se radi o "...Duklji, uoči njezina pada pod vlast Srbije." Opširnije o al – Idrisijevom djelu u: Tomislav Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, Školska knjiga, Zagreb, 1997., str. 70.

Venecija se u korist Ludovika I. Anžuvina morala odreći prava na istočnojadranske posjede od sredine Kvarnera do granica Drača. Sam grad Kotor je 1370./1371. godine postao podložnik ugarsko – hrvatskoga kralja. I u razdoblju koje ću u ovom radu obrađivati prostor Boke kotorske u upravnom će smislu uglavnom dijeliti sudbinu s prostorom Dalmacije. Ipak, treba reći da je mletačka terminologija prostor spomenutog zaljeva tretirala kao dio Mletačke Albanije (Albania Veneta), ali je bio podređen generalnom providuru u Zadru. Iako često pod istom upravom ili vladarom, kao i (danas) hrvatski gradovi Dalmacije, vidimo kako je Kotor i njegova okolica nerijetko interpretiran kao dio neke druge cjeline.

Ukazat ću i na razliku s kojom se o pojmu *Dalmacija* piše u dva slična izvora. Radi se o *Enciklopediji Jugoslavije*, koja je objavljena 1956. godine, i *Hrvatskoj enciklopediji*, objavljenoj 2001. godine. Između njih je, dakle, vremenski jaz od 45 godina.

Prva enciklopedija, također nakon prikaza "evolucije" pojma *Dalmacija*, donosi sljedeći sud: "Danas je pojam Dalmacija samo historijski relik, jer je nekadašnji teritorij austrijske pokrajine Dalmacije, na koji se redovito misli (podcrtao V.K.), kada se govori o Dalmaciji, u FNR Jugoslaviji podijeljen između dviju narodne republike: Hrvatske i Crne Gore."³ Izvor se, možemo reći, ograđuje od Dalmacije Bečkoga kongresa 1814. – tada je pripala Habsburškoj Monarhiji i obuhvaćala je i prostor Dubrovnika i Boku kotorsku. Uvođenjem koncepta "historijskog relikta", pretpostavljam da se želi dati legitimitet državnim granicama koje postoje među tadašnjim republikama i naglasiti kako prostor Dalmacije više ne čini posebnu upravnu cjelinu. Iako se po tom pitanju stvari nisu mijenjale, pojam je, itekako živ, dočekao i izlaženje *Hrvatske enciklopedije* 45 godina kasnije. Evo u kojem obliku: "...povijesno – geografska regija u južnoj Hrvatskoj (...) Proteže se uz Jadransko more, od Hrvatskog primorja (Tribanj) na sjeverozapadu do granice s Crnom Gorom na jugoistoku."⁴ Iako je uočiti – pedesetak godina kasnije Dalmacija je, bez dvojbe, prostor smješten strogo unutar državnih granica Republike Hrvatske.

Ipak, što se tiče razdoblja od 1420. do 1797., ovo je zemljopisno područje u političkom smislu znatno određeno utjecajima istih snažnih centara moći, Venecije i Carigrada, odnosno međusobnim odnosima tih centara. Govorimo i o zajedničkim kulturnim, umjetničkim utjecajima – renesansa i barok ostavit će trag kako u književnosti,

³ *Enciklopedija Jugoslavije*, svezak 2., Leksikografski zavod FNRJ, Zagreb, 1956.

⁴ *Hrvatska enciklopedija*, svezak 3., Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 2001.

tako i u arhitekturi, kiparstvu, filozofiji. I u gospodarskom smislu ogromne su sličnosti, to je područje usmjereno na Jadransko more.

Ono što Boku kotorsku u prvom redu razlikuje od (ostatka) Dalmacije jest njen državnopravni razvoj. Tako danas Dalmaciju shvaćamo kao dio Hrvatske, a spomenuti zaljev kao dio Crne Gore. Stekao sam dojam da je takav razvoj pratila i promjena istraživačkog fokusa historiografskih istraživanja u spomenutim državama. Svaka je od njih tako prvenstveno zainteresirana za povijesno promišljanje onog dijela istočne obale Jadrana koji im trenutno pripada. Bio je to jedan od razloga zbog kojih sam odlučio pisati o ovom prostoru.

Vremenski okvir ovoga rada određen je dvama događajima. Počinje povijesnim događajem značajnim za užu regiju, tj. mletačkim zauzimanjem grada Kotora 1420. godine, a završava događajem čiji je značaj mnogo širi – mirom u Campoformiju 1797. godine, kojim Mletačka Republika prestaje postojati.

Boka kotorska i šira regija od 1420. do 1797.

Područjem Boke kotorske je još od razdoblja ranog srednjeg vijeka dominirao grad Kotor. Često je zbog svoje ekonomske razvijenosti i strateškog položaja bio izložen pokušajima vladara iz zaleđa da ga podvrgnu svojoj vlasti. Njegovo priznavanje mletačke vlasti iz 1420. treba promatrati u kontekstu sukoba Mletačke Republike i zetskog gospodara Balše III., iz obitelji Balšića, u Drugom skadarskom ratu.

Od 1406. zetski se vladar često sukobljavao s interesima Mletačke Republike. Mlečani su u ovoj regiji imali suverenitet nad Skadrom i Drivastom, koje joj je, u zamjenu za mletački plemićki naslov i godišnju proviziju, ustupio Đurađ II. još 1396. godine. Do sukoba će doći prvenstveno zbog ekonomske politike Venecije u ovim krajevima - snižavanjem carina i poreza u Skadru i Drivastu ugrozila je monopolsku trgovinu koju su vodili Balšići, a time i prihode zetske države. Balša III. naslijedio je Đurađa II., a prostor kojim je trebao vladati činila je Gornja Zeta (od Plavnice do Ostroga i od rijeke Zete do Lovćena i Sutormana), kao i primorski gradovi Ulcinj, Bar i Budva. Prvim skadarskim ratom nazivaju se sukobi Mlečana i Balšića od 1405. do 1412. godine, a mirovni ugovor koji je potvrđen 1413. označava njegov završetak. Treba reći kako je iz ovih sukoba u nešto povoljnijoj situaciji izašao Balša III.

Mir neće potrajati – Venecija je optuživala zetskog gospodara za nasilja i štete koje njegovi podanici čine mletačkim trgovcima, a Balša je Veneciji prigovarao zbog njenog

odbijanja da mu izruči neke odmetnike. Sporadični su sukobi 1419. prerasli u novi rat. Glavne su se borbe ponovno vodile oko Skadra i Drivasta, a ratni su rezultati opet išli u prilog Balši. Mlečani su željeli oslabiti zetskog vladara nekim političkim manevrom. Uspjet će nagovoriti Kotorane da napadnu Balšu. U travnju 1420. Kotorani su priznali mletačku vlast, a krajem iste godine napali su Balšine posjede u primorju.

Ishod rata odredit će i smrt Balše III. 1421. godine. Njega je naslijedio njegov ujak, srpski despot Stefan Lazarević. Kada su doznali za Balšinu smrt, Mlečani su krenuli u pohod na zetske primorske gradove. Ubrzo je pod njihovom vlašću bio i čitav prostor od Ulcinja do Kotora. Sukobi Venecije s despotom Stefanom oko osvojenih područja nastavit će se do 1423., a 1426. zaraćene su strane potpisale ugovor o miru. Venecija je njime zadržala Ulcinj, Skadar i Kotor, najrazvijenije gradsko središte na ovom području. Tako je završen Drugi skadarski rat.

Gledajući širi kontekst, Mletačka Republika je u ovome razdoblju ostvarila veliku ekspanziju na prostoru istočne obale Jadranskoga mora. Nadzirala je čitavo područje od Istre do Kotora. Njena je vlast zaobilazila tek prostor Dubrovnika i njegovih posjeda, prostor Hrvatskoga primorja i Omiša. Kontrolirala je i sve otoke, osim Krka na sjeveru i dubrovačkih otoka na jugu. Krk će pod njenu vlast doći 1480., a Omiš, Poljica i Krajina 1444. godine.⁵

Od bitne je važnosti za politički položaj Boke kotorske pripojenje njenog zaleđa osmanskoj vlasti. Pri kraju vladavine Stefana Crnojevića za to se zaleđe ustaljuje i novo ime – Crna Gora. Od 1455. do 1465. spomenuti je vladao državom koja se prostirala između Lovćena, Skadarskoga jezera, Morače, Zete i Budoša. Skadar i čitavo primorje od Kotora do Ulcinja bilo je tada pod vlašću Mletačke Republike, a granicu između države Crnojevića i Osmanskoga Carstva činile su rijeka Morača i Zeta. Planina Budoš bila je granica između države Crnojevića i hercega Stefana Vukčića Kosače. Njegov će nasljednik, Ivan Crnojević (Stefan umire 1464. ili 1465.), ubrzo postati poželjan politički "ulov", čiju će naklonost nastojati pridobiti i Mlečani i Osmanlije. Na pritisak Osmanlija 1471. Ivan je pristao na isplatu godišnjeg danka. Mletačka Republika je na to gledala kao na ugrožavanje svojih interesa – smatrali su da je takav njegov položaj osmanski korak bliže njenim primorskim posjedima. Venecija će ga na svoju stranu pridobiti 1473. Dala mu je naslov plemića i obećala novčanu subvenciju i vojnu pomoć, a njegova je obveza

⁵ Detaljnije o ekspanziji Mletačke Republike na istočnoj obali Jadrana, kao i o okolnostima pod kojima je Kotor priznao vlast Venecije: Grga Novak, *Jadransko more u sukobima i borbama kroz stoljeća (drugi dio)*, Marjan tisak, Split, 2004., str. 7. – 14.

bila, uz mletačku pomoć, organizirati otpor protiv Osmanlija. Sljedeće godine Ivan je prestao plaćati danak, što je isprovociralo sukob sa sultanom. Borbe su se najviše vodile oko Skadra. Razvoj situacije nije išao na ruku Mlečanima pa su 1479. s Osmanlijama postigli dogovor o predaji Skadra. Nedugo nakon tog događaja, osmanska je vojska napala državu Crnojevića, smatrajući nedopustivim držanje njezinog vladara koji se u sukobima stavljao na stranu Venecije.

Ivan Crnojević se sklonio na teritorij Mletačke Republike, a iz izgnanstva će se vratiti 1481. - poslije smrti sultana Mehmeda II. Uspio je protjerati malobrojne snage Osmanlija iz Crne Gore, ali je morao prihvatiti vazalni položaj prema Osmanskom Carstvu. Njegov je sin i nasljednik, Đurađ Crnojević, krajem 15. stoljeća bio zainteresiran za oslobađanje od vazalnog položaja prema Osmanlijama. S tim je u vezi iskazao podršku francuskom kralju Karlu VIII., koji je imao plan o podizanju ustanka u Albaniji, kojim bi bila srušena osmanska vlast. U Carigradu su doznali za ovaj plan, Đurađ je bio prisiljen na izgnanstvo, a Crna je Gora 1496. izgubila status vazalne zemlje i kao zasebna oblast stavljena je pod nadzor skadarskoga sandžak-bega. Time je počeo period osmanske vlasti u Crnoj Gori.

Osvajanjem države Crnojevića, Osmanlije su ovladale čitavim primorskim zaleđem od Bara do Kotora. Primorskim je dijelom, osim Herceg Novog, koji je od 1482. pod osmanskom vlašću, te Grblja, vladala Mletačka Republika, koja je i u ovom dijelu Sredozemlja morala biti susjed Osmanlijama. Njihove borbe oko spomenutog primorskog dijela bile su tek dio njihove globalne utrke za prevlast u istočnome dijelu Sredozemlja. U 16. će stoljeću ove dvije sile voditi tri rata, a u njihovom će sudaru nerijetko sudjelovati i stanovništvo Crne Gore, koje će Mlečani nastojati pridobiti na svoju stranu. Uz njihovu bi pomoć pokušavali izazvati nemire u rubnim dijelovima Carstva. Osmansko je Carstvo, s druge strane, željelo mir u Crnoj Gori, kako bi u njoj imali pouzdanu bazu za napad na Boku kotorsku – jednu od najznačajnijih strateških točaka na Jadranu.

Rat u kojem će prvi put doći do značajnijih vojnih akcija u ovoj regiji je onaj koji je Osmansko Carstvo vodilo protiv Mlečana i ujedinjene mornarice Svete lige koji je trajao od 1537. do 1540. godine. Bio je to pokušaj jednog od najvećih osmanskih sultana, Sulejmana Veličanstvenog, da nakon velikih kopnenih osvajanja, zavlada i morem. Kada je riječ o Svetoj ligi, radilo se o sporazumu koji je Venecija sklopila s carem Karlom V., papom i kraljem Ferdinandom Habsburškim 1538. godine.

Za podizanje velike ratne mornarice Sulejman je utrošio velika sredstva, a u ožujku je 1534. godine za kapudan-pašu, tj. za zapovjednika cjelokupne mornarice, postavio kapetana Hajredina, nazvanog Barbarossa. Ovaj je osmansku mornaricu podigao na znatnu

razinu i ostvario velike ratne uspjehe u Africi. Tu je Sulejmanu podložio Alžir i Tunis. U svojoj je vlasti sada imao obalu Male Azije, Levanta i sjeverne Afrike do Maroka.

U spomenutom se ratu najvažnija pomorska bitka zbila 28. rujna 1538. kod Santa Maure. Hajredin je ovdje porazio ujedinjenu mornaricu Svete lige, unatoč tome što je njena mornarica bila nešto brojnija od osmanske. Poražena se flota Svete lige sklonila u krfskoj luci. Kako bi se barem malo iskupila za sramotan poraz, krenula je na sjever, napasti Herceg Novi u Boki kotorskoj koji je pripadao Osmanlijama. Dio nekad velike flote, pod zapovjedništvom potkralja Ferdinanda Gonzage, dospio je u Boku kotorsku 24. listopada. Herceg Novi bio je zaštićen bedemima koji su dopirali do samog mora, ali nije bio utvrđen u svojem donjem dijelu, za obranu s mora. Na najvišem se brdu nalazila jedna tvrđava, a odmah do mora nalazila se i druga. Već 25. listopada galije su jednu milju daleko od grada iskrcale oko 12.000 pješaka. Do sukoba je došlo isti dan, a nastavili su se i sutradan. Gornju je tvrđavu bombardiralo topništvo, a galije su gađale grad s mora. Vojnici Lige nastojali su se popeti na bedeme i vjerojatno među njima valja tražiti one koji su uspjeli otvoriti jedna gradska vrata i pustiti vojsku unutar zidina. Dana 27. listopada topništvo je teško oštetilo donju tvrđavu. Kada je tvrđava počela gorjeti predalo se 300 branitelja, a već 28. listopada predala se i gornja tvrđava. U njoj je bilo 1200 osoba, od kojih 400 vojnika. Herceg Novi bio je opljačkan, a u gradu je bila ostavljena posada od 4000 španjolskih vojnika. Na to su Mlečani prosvjedovali jer su računali da će zadržati grad za sebe. Zapovjednik mletačke flote, Vincenzo Capello, otplovio je do Risna koji je zauzeo bez muke.

Osmansko Carstvo nije moglo dopustiti ovakav razvoj situacije jer se radilo o prevažnom položaju. Herceg Novi bio je ključ Boke kotorske i mletački Kotor nije mletačkoj mornarici mogao značiti ono što bi joj značio kada bi imala Herceg Novi. Dana 14. srpnja 1539. Hajredin je uplovio u Boku kotorsku s velikom flotom od 200 ratnih brodova. Pomorsku je akciju pratila i kopnena akcija, u kojoj je navodno sudjelovalo 30.000 konjanika i pješaka. Uslijedilo je bombardiranje grada, što je rezultiralo urušavanjem bedema na mnogim mjestima. To je omogućilo da vojska provali u grad. On je bio zauzet 7. kolovoza, nakon što je pala i kula u koju su se povukli neki Španjolci.

Hajredin je bez poteškoća osvojio i Risan, a mornaricu je tada usmjerio na Kotor. Pozvao ga je na predaju, što je tamošnji mletački knez odbio. Upozorio je Hajredina na primirje koje je Osmansko Carstvo sklopilo s Venecijom, kojoj Kotor pripada. Primirje je bilo dogovoreno do 20. rujna, a napad na Kotor predstavljao bi njegovo ozbiljno kršenje. Kotor, za razliku od Herceg Novog i Risna, nije prethodno pripadao Carstvu. Krizna je

situacija riješena tako što je Kotor Hajredinu isplatio 1000 dukata i darovao mu mnogo voća i slastica. Osmanska se mornarica vratila pred Herceg Novi, gdje je ostavljena posada od 5000 ljudi i ubrzo je isplovila iz Boke kotorske.⁶

Rat je okončan uspjehom Osmanskoga Carstva. Dobili su sve mletačke otoke u Egejskome moru, dva posljednja uporišta Mlečana na Peloponezu i nešto teritorija u Dalmaciji s kliškom utvrdom.

Rat Venecije i Osmanskoga Carstva koji je trajao od 1570. do 1573., također je imao svoje odjeke u Boki kotorskoj i njenome zaleđu. U ožujku 1570. Osmansko Carstvo je od Venecije zatražilo da mu preda Cipar. Venecija je taj zahtjev odbila te je došlo do rata. Borbe su vođene i na Cipru, i na kopnu u Dalmaciji i Albaniji, i na moru. Ponovo je sklopljena Sveta liga između pape, španjolskoga kralja Filipa i Venecije. U ovome su ratu Mlečani željeli na svoju stranu pridobiti kršćansko stanovništvo pod osmanskom vlašću. Početkom kolovoza 1571., u Boku kotorsku su uputili svoje izaslanike sa zadatkom da organiziraju ustanak Albanaca, Hercegovaca i Crnogoraca. Na području Crne Gore, u početku, samo su se neka sela osmjelila javno iskazati svoju naklonost Mletačkoj Republici. Većina je sela morala izvršavati svoje obveze preme osmanskoj vojsci, koja je preko Crne Gore napadala mletačke posjede u primorju. Dana 17. kolovoza, osmanske su snage uspjele osvojiti Ulcinj, Bar i Budvu.⁷

I u znamenitoj pomorskoj bitci kod Lepanta, do koje je došlo 7. listopada 1571., sudjelovali su ljudi iz ovoga kraja. U sastavu flote Svete lige bila je i galija "Sveti Tripun", kojom je zapovijedao Jerolim Bizanti iz Kotora. Velika pobjeda saveznika kod Lepanta nije, međutim, odlučila i rat. Brojne će nesuglasice spriječiti kršćanske snage da tu pobjedu do kraja iskoriste. Španjolci nisu željeli napadom na Lepant, Koron i Modon djelovati samo u korist Venecije. Mletačka Republika željela je mir na moru, kako bi normalno trgovala s Istokom. Ipak, prije nego dođe do potpisivanja mira s Osmanskim Carstvom, Venecija će pokušati i jednu akciju na prostoru Boke kotorske. U svibnju 1572. mletački general Sciarra da Martinengo dobio je povjerenje mletačke vlade da pokuša osvojiti Herceg Novi.

Kotor je u to vrijeme bio okružen osmanskim teritorijem i do njega je Venecija mogla doći samo morskim putem. A nesmetani promet s tim gradom ometao je položaj osmanskog Herceg Novog. Osim toga, kako sam već naveo, kontrola nad Herceg Novim

⁶ Opširniji prikaz sukoba osmanske i mletačke mornarice u razdoblju od 1537. do 1540. u: Grga Novak, nav. dj. str. 15. – 19.

⁷ Andrijašević, M. Živko; Rastoder, Šerbo, *Istorija Crne Gore*, Podgorica, 2006., str. 97. – 98.

značila je u onim okolnostima i potpunu kontrolu nad čitavim zaljevom. Mlečani su držali kako bi imali ogromnu korist od posjedovanja Boke kotorske jer bi svoju mornaricu mogli u svakoj prigodi skloniti u tako siguran i golem zaklon.

Mlečani su iskrcali svoju vojsku za napad na Herceg Novi 24. svibnja 1572. godine. Vojsci su podršku davale i galije – topništvom su napadale neprijateljsku vojsku koja je iz grada izašla u susret mletačkoj. U akciju su tada stupile i osmanske čete koje su gradu dolazile u pomoć pa se mletačka vojska našla napadnuta sa svih strana. Poslije žestoke borbe ona se povukla na brodove. Dio brodovlja sklonio se u Zadar, a dio u Kotor. Ova je neuspjela operacija udaljila mletačke ambicije od Herceg Novog, koji će još preko sto godina ostati pod osmanskom vlašću.⁸

Mir s Osmanskim Carstvom Venecija je potpisala 7. ožujka 1573. Mirovnim je ugovorom Republika predala Cipar, a morala je i platiti ratnu odštetu od 300.000 dukata. Najzad, morala je vratiti mjesta koja je njena vojska osvojila u Dalmaciji. Ove je ponižavajuće uvjete prihvatila jer se nadala da će na taj način osigurati svoju prevlast na Kreti, na Jonskom otočju i u Dalmaciji. Osim toga, rat je skupo platila i, zabrinuta za trgovačke interese, željela je mir.

I moć Osmanskoga Carstva počinje opadati. Kraj 16. stoljeća obilježit će i njegova velika financijska kriza. Na tu je krizu vlast odgovorila povećanjem poreza, ali ni to nije bilo dovoljno da se namiri deficit. Kriza je bila tolika da nije bilo novaca ni za isplatu elitnih sultanovih trupa – janjičara, koji su se pobunili 1590. godine. Kriza se očitovala i na prostoru zaleđa Boke kotorske, tj. Crne Gore. Tada dolazi do ugrožavanja nekih ekonomskih povlastica koje je imalo tamošnje stanovništvo. Naime, slabost državnog sustava učinila je mnoge sadžak-begove, pa tako i one u crnogorskom okružju, potpunim gospodarima svojih ovlasti. Oni su sada određivali porez i privilegije stanovništva. To će izazvati otpor lokalnog stanovništva prema osmanskoj vlasti. Otpor će isprva imati obilježje borbe za obranu privilegija, da bi u drugoj polovici 17. stoljeća prerastao u pokret za državnu nezavisnost. Prvu polovicu 17. stoljeća obilježit će velik broj buna u Crnoj Gori. U takvim okolnostima Mlečani će podržavati nastojanja crnogorskog stanovništva. Za svoje će političke potrebe pridobiti crnogorskog mitropolita u Cetinju. Njemu će protutežu činiti predstavnik Carstva utjelovljen u instituciji spahije, osmanskoga namjesnika, utemeljenoj 1609. godine.

⁸ Pojedinsti o opisanoj operaciji: Grga Novak, nav. dj., str. 29. - 30.

Novi sukob Venecije i Osmanskoga Carstva, poznat kao Kandijski rat, trajao je od 1645. do 1669. Započeo je osmanskim osvajanjem kretske luke Hanije, a vojne su operacije na Kreti nastavljene opsjedom Kandije, najvećega grada i luke na otoku. Rat se vodio i na istočnoj obali Jadrana. Tu je Venecija nastojala učiniti diverziju protiv Osmanlija i pobuniti Albance i Crnogorce. Sukob Crnogoraca i Osmanlija izbio je u rujnu 1645., kada je skadarski sandžak-beg silom pokušao naplatiti porez koji su Crnogorci odbijali platiti već dvije godine. Skadarski je sandžak-beg sa svojom vojskom bio poražen od Crnogoraca. Ovaj će sukob veliki broj stanovništva iz zaleđa Boke kotorske usmjeriti na stranu Mlečana. Pomagat će snagama Venecije već pri njenoj ofenzivi na primorju krajem 1648. U siječnju 1649. Mlečani su krenuli na Bar. Pokušaj da osvoje taj grad neće biti uspješan, ali će Mlečani ponovo pokušati proširiti svoje posjede u Boki kotorskoj. Kako je Herceg Novi bio dobro utvrđen, odlučili su napasti Risan. Mletački je mornarički odred brodovima bio povučen od Bara u Budvu, a otuda je otplovio u Perast, gdje je stigao 31. siječnja 1649. godine. Dana 1. veljače je odred pod zapovjedništvom izvanrednog providura Kotora, Costanza da Pesaro, krenuo na Risan.

Prvo je topništvo napalo niz kuća i utvrda koje su se nalazile uz obalu u blizini Risna. Zatim je iskrcano 400 vojnika, dok su grad bombardirale galije. Mletačkim su snagama pristigla i pojačanja iz zaleđa – Crne Gore i Albanije. Napadača je, računa se, bilo oko 4000. Branitelji Risna bili su potisnuti u tvrđavu na brežuljku, jednu milju udaljenu od mora. Ubrzo su ostali bez hrane pa su bili prisiljeni na predaju. Mlečani su tako zauzeli Risan.⁹ U kolovozu 1649. došlo je do sukoba mletačkih i osmanskih snaga u zaleđu. Tada je kotorski providur došao na Cetinje s odredom od 800 ljudi. Izvršen je napad na manje osmanske postaje, ali je akcija završila bezuspješno. U sukobu s Osmanlijama kod Lješkopolja ubijeno je 100 mletačkih vojnika, a zarobljen je bio i zapovjednik jednog odreda. Taj je događaj označio kraj mletačke ofenzive na ovome području. Crnogorci će ponovno biti primorani na plaćanje poreza spahiji za račun skadarskoga sandžak-bega.

Na ovom se prostoru sukobi, u okviru istoga rata, obnavljaju 1657. godine. Osmanska će vojska najprije pokušati okupirati Kotor. Za tu je operaciju Osmanlijama trebao mir u Crnoj Gori. U travnju 1657. okupljaju se na Cetinju prvi odredi, a ubrzo pristižu i snage iz Bara, Ulcinja, Žabljaka te Skadra. Crna Gora postaje tako bazom za napad, a stanovništvo izdržava vojsku, čisti puteve prema Kotoru i prevozi topništvo do visova iznad Kotora. Kad je napad bio pripremljen, izvršena je i mobilizacija stanovništva. Vojska od oko 10.000

⁹ O osvajanju Risna 1649. godine: Grga Novak, nav. dj., str. 30. – 31.

ljudi napala je Kotor. Opsada je trajala dva mjeseca, ali grad nije pao. Značajnijih vojnih akcija na ovom području do kraja rata više neće biti. Mir kojim će rat završiti bit će sklopljen 6. rujna 1669. godine. Mlečani su Osmanlijama morali ustupiti Kretu, a zadržali su Dalmaciju, Klis, Poljicu i Makarsku. Risan, također, nisu zadržali.¹⁰

U 17. stoljeću odvijao se još jedan rat između Mletačke Republike i Osmanskoga Carstva koji se naziva Morejskim ratom, a trajao je od 1684. do 1699. godine. Moreja je pojam koji se od srednjeg vijeka do 19. stoljeća koristio za Peloponez. Ponovno će Crnogorci, između dvije sukobljene strane, odlučiti pristati uz Republiku. Ipak, ona se morala suočiti i s određenim nepovjerenjem. Brojna obećanja koja im je u prošlom ratu dala ostala su neostvarena. I crnogorski je mitropolit tražio konkretne poteze Venecije – zahtijevao je da jedan odred mletačkih vojnika bude upućen na Cetinje, kao i napad na Herceg Novi. Mletačka Republika je svoje težnje za Herceg Novim mnogo puta pokazala. Radilo se o jedinom dijelu Boke kotorske koji nije kontrolirala i napad bi vjerojatno izvela bez obzira na mitropolitov zahtjev. Tim više, što je Herceg Novi postao i gusarsko gnijezdo. Njegovi su gusari vršili ispade na pučini - pljačkali su mletačke i druge brodove.

U kolovozu 1684. mletačka je vojska napala Herceg Novi. Spalila je veliki dio grada, osim tvrđave u koju se zatvorila osmanska posada. Grad, ipak, nije u ovom pokušaju osvojila. Ovaj je napad potaknuo većinu crnogorskih plemena da prihvate mletačku stranu. To će im se osvetiti – skadarski će sandžak-beg organizirati pohod na Crnu Goru. U bitci do koje je došlo u svibnju 1685. porazio je snage Crnogoraca, kojima su Mlečani poslali u pomoć odrede Bokelja i Nikšićana. Crnogorci su na dvije godine bili primorani na pokornost.

Venecija se 1687. odlučila na još jedan napad na Herceg Novi. Naredbu za njegovim osvajanjem trebao je izvršiti generalni providur Dalmacije i Albanije Girolamo Cornaro. Dana 3. rujna uplovio je u Boku kotorsku s 14 galiija, 29 galeota, 2 druga ratna broda, 2 palandre i 100 teretnih brodova, koji su prevozili vojsku, prehrambene namirnice, streljivo, opsadne strojeve i sl. Iskrcavanje je počelo s istočne strane grada, iza jednog rta. Osmanlije su izašli iz grada i pružili otpor. Uspjeli su potisnuti napadače na obalu, no tada su galiije otvorile paljbu i prisilile ih na povlačenje. Uslijedile su žestoke borbe u kojima su napredovali Mlečani. Potisnuli su branitelje i zauzeli dobar dio predgrađa. Sljedećih je dana opsada nastavljena bombardiranjem gradskih bedema.

¹⁰ O situaciji u zaleđu Boke kotorske krajem 16. i u 17. stoljeću u: Andrijašević, M. Živko; Rastoder, Šerbo, nav. dj., str. 98. – 108.

Napadnutom je gradu pomoć stizala od novoga bosanskog paše Huseina. Dio se te vojske već približio gradu i stupio u borbu. Ona je završila pobjedom Mlečana i njihovih saveznika. Ostaci snaga bosanskoga paše su se povukli, a Mlečani su na kolce naboli 300 glava palih neprijatelja, kako bi njihovi pozivi na predaju onima u gradu bili što uvjerljiviji. U pomoć Herceg Novom dolazio je i skadarski paša te se nalazio već u Podgorici. Kako bi ga odvratio od njegovih namjera, Cornaro je poslao nekoliko brodova da bombardiraju Ulcinj. Želio je da Osmanlije pomisle da se i tu sprema napad. Varka je uspjela i paša je odustao od namjeravane pomoći Herceg Novom, kako bi branio Ulcinj.

Najuspjelijom taktikom kod osvajanja Herceg Novog pokazalo se potkupljivanje neprijatelja koje je Cornaro primjenjivao. Najprije je obećanjima o nagradama iz grada izmamio 250 branitelja, a zatim je istu taktiku primijenio i na posadi jedne kule na obali. Posada mu je prepustila kulu na kojoj je izvjesio mletačku zastavu. Osim tih događaja, branitelje je demoralizirala i smrt njihovog zapovjednika Rir-paše. Ubrzo su se odlučili predati. Cornaro im je dopustio da naoružani ponesu sve što mogu nositi na sebi i da povedu svoje obitelji, a obećao im je osigurati prelazak u Albaniju. Dana 30. rujna iz grada je izašlo 2200 osoba, od kojih 700 vojno sposobnih. Uz iste su uvjete na drugom brežuljku sutradan tvrđavu predali njeni čuvari. Tvrđavu je napustilo 1000 osoba.

Osvajanje Herceg Novog bilo je veliki dobitak za Veneciju jer je konačno imala čitavu Boku kotorsku u svojim rukama i mogla je iz nje potpuno dominirati južnim dijelom Jadrana. Platila ga je s 2000 poginulih vojnika, a poginuo je i velik broj vojnika njenih saveznika – papinske vojske i malteških vitezova, koji su također sudjelovali u ovom pohodu. S druge strane, osmanska ratna mornarica ovaj napad nije mogla spriječiti jer je u ovim vodama tada uopće nije ni bilo.

Za vrijeme ove akcije Crnogorci su ponovno stali na stranu Mletačke Republike i sudjelovali u osvajanju Herceg Novog. Zbog njihovog sudjelovanja u mletačkoj vojsci, Osmanlije će ponovo poduzeti pohod na Crnu Goru. Ovaj će se put Crnogorci uspješno suprotstaviti skadarskome paši i odolijevat će osmanskim snagama do 1692. godine. U rujnu te godine skadarski će paša poraziti snage Crnogoraca i Mlečana, koje je ponovno u pomoć poslao kotorski providur. Ubrzo je skadarski paša uspostavio vlast nad Crnom Gorom pa se njeno stanovništvo do kraja rata neće aktivnije uključivati u sukobe.¹¹

Morejski je rat završen potpisivanjem mirovnog ugovora u Srijemskim Karlovcima u siječnju 1699. godine. Mir je zaključen između Osmanskoga Carstva i članica Svete lige,

¹¹ O pomorskim uspjesima Venecije u ovom ratu: Grga Novak, nav. dj., str. 31. – 36.

koju su činile Rusija, Austrija, Mletačka Republika i Poljska. Tim je ugovorom Osmansko Carstvo moralo Republici predati Herceg Novi i Risan pa je Venecija i službeno ovladala čitavom Bokom kotorskom. Mlečani su imali obvezu povući se iz Hercegovine. Moreja, koja je prije početka rata bila pod sultanovom vlašću, ustupljena je Republici. Osmansko Carstvo je teritorijalne ustupke moralo napraviti i u odnosu prema Austriji, dajući joj Ugarsku i Transilvaniju. Bili su to najveći ustupci koje je Carstvo do tada moralo učiniti kršćanskim silama.

Na području Boke kotorske neće biti vojnih operacija u posljednjem ratu Osmanskoga Carstva i Mletačke Republike od 1714. do 1718. godine pa će stanje u spomenutom zaljevu tijekom cijelog 18. stoljeća biti mirno. Značajnije promjene događat će se u njegovom zaleđu. U navedenom će ratu mitropolit Danilo posljednji put usmjeriti Crnogorce u savez s Venecijom. Mlečani će mu zauzvrat 1718., početkom svibnja, priznati da sva mjesta koja su tijekom ovoga rata došla pod njihovu vlast moraju, u vjerskom pogledu, biti podređena njegovoj jurisdikciji. Cetinjskom je mitropolitu zajamčen i vjerski utjecaj u sjevernoj Albaniji koja je, i prije dolaska Osmanlija, bila oblast njegove duhovne jurisdikcije. Nekoliko tjedana kasnije dobio je i potvrdu kojom se garantira njegova potpuna duhovna vlast nad pravoslavnim narodom i klerom u Boki kotorskoj.¹²

Požarevački mir 1718. označio je kraj rata, a potvrdio je i konačan nestanak mletačkoga istočnog imperija. Osim Moreje, Republika je izgubila i ostatak svojih posjeda na Kreti, Tinos u Egejskom otočju te Bar i Ulcinj. Na području koje je do tada pripadalo Crnoj Gori, tj. Osmanskom Carstvu, dobila je neke oblasti: Grbalj, Maine, Pobore, Brajiće, Krivošije. Nakon ovog rata, političke elite u Crnoj Gori udaljavaju se od Republike i sve se više okreću Rusima kao novim saveznicima. Budući da Venecija više neće ratovati s Osmanlijama, gubi interes za protuturski pokret u svome okružju, a u politici Crne Gore vidi jačanje ruskog i austrijskog utjecaja na tom području.

Svoj će kraj, nekada moćna Republika, dočekati 1797. kada, mirom u Campoformiju, prestaje postojati te biva izbrisana sa zemljopisnih karata kao suverena država. Sav teritorij koji je imala na Jadranu, samu Veneciju i cijelo njeno primorje do tadašnje austrijske granice na sjeveru, Istru i Dalmaciju sa svim otocima dobila je Austrija. Tu je sudbinu dijelio i zaljev Boke kotorske.

¹² Više o odjecima ovog rata na prostoru Crne Gore: Andrijašević, M. Živko; Rastoder, Šerbo, nav. dj., str. 114. – 116.

Gradovi Boke kotorske – gospodarstvo i trgovačke veze¹³

Iako, što se tiče razdoblja na koje sam se usredotočio u ovome radu, govorimo o prostoru Boke kotorske koji je u političkom smislu odvojen od svoga zaleđa, ipak ga s tim istim zaleđem snažno veže razmjena ekonomskih dobara. U gradovima se zaleđe opskrbljivalo raznim namirnicama za život, a tu se i prodavao višak proizvoda. Dominantna je gospodarska djelatnost u zaleđu bilo stočarstvo. To je u značajnoj mjeri i odredilo trgovinu u gradskim središtima. Gradova je, dakako, bilo i izvan prostora Boke kotorske, no i takvi su gradovi trgovačkim vezama bili usmjereni na taj zaljev.

Svako je gradsko središte za sebe vezalo neka crnogorska plemena. Uz Kotor se uglavnom vežu ona od Garača do Lovćena, a plemena od Grahova do Lovćena imala su Risan kao svoje trgovačko središte. Kotor je snažne trgovačke veze ostvarivao s Podgoricom – odavde je u Kotor dolazila vuna, koža i stoka, dok je Podgorica iz Kotora, ali i Dubrovnika, dobavljala sol, žito, šećer i razne obrtničke proizvode.

Od početka 18. stoljeća važno je vojno, ali i trgovačko središte Onogošt (Nikšić) – na sajmu u Onogoštu kupovani su proizvodi iz zaleđa koji su tada dopremeni do Risna ili Dubrovnika. Na tom se sajmu najviše otkupljivalo sitnu stoku, vunu i sir iz Hercegovine i dijela Crne Gore; iz primorja se tu dopremala sol i žito. Sol nije bila važna samo za ljudsku ishranu, nego i za potrebe stočarstva.

Kao urbana središta Boke kotorske u razdoblju od 1420. do 1797., prepoznajemo Herceg Novi, Risan, Kotor i Perast. Risan i Herceg Novi su od kraja 15. stoljeća bili pod vlašću Osmanlija.

Herceg Novi podignut je 1382. i bio je u rukama bosanskoga kralja Tvrtka I., a kasnije njegovog sinovca, hercega Stjepana Vukčića Kosače. Grad se isprva zvao Sveti Stefan, da bi se u 15. stoljeću počelo koristiti ime Novi ili Kastel Novi. Naziv Herceg Novi koristi se tek od 18. stoljeća. Pod osmansku je vlast ovaj grad došao 1482. i, izuzimajući razdoblje od listopada 1538. do kolovoza 1539. - kada su gradom vladali Španjolci, nalazio se u osmanskim rukama sve do 1687. godine. Tada ga osvajaju Mlečani. Za osmanske se vladavine ističe kao iznimno važno vojno, administrativno i trgovačko središte hercegovačkog sandžaka. Godinu dana prije Herceg Novog, 1481. godine, Osmanlije su osvojili i Risan i zadržali ga do 1684. godine. Grad je bio vojna baza i izvozna luka

¹³ Podaci koje ovdje navodim detaljnije su prikazani u: Andrijašević, M. Živko; Rastoder, Šerbo, str. 137. – 145.

hercegovačkog sandžaka. Sredinom 17. stoljeća u Risnu je bilo smješteno oko 100 vojnika i 300 stanovnika.

Nakon što je Venecija preuzela Risan i Herceg Novi od Turaka i konačno ovladala čitavom Bokom kotorskom, došlo je do velikih migracija stanovništva. Muslimanske obitelji iz ova dva grada preselile su se uglavnom u Hercegovinu. Iz Hercegovine i dijela Crne Gore, brojno je pravoslavno stanovništvo, oko četiri stotine obitelji, naselilo područje ova dva grada. Pravoslavno stanovništvo, koje se krajem 17. i početkom 18. stoljeća doselilo u hercegnovski kraj, dobilo je 1718. godine crkvenu i općinsku autonomiju. Odlukom mletačke vlade 1718. formirana je tzv. Topljanska komunitada (općina). Nju su činila naselja oko Herceg Novog gdje je živjelo pravoslavno stanovništvo. Imala je oko 5000 stanovnika koji su imali svoje suce, kapetana i notarskog činovnika. Također, priznata joj je i crkvena autonomija. Obveza je stanovništva komunitade bila čuvati granicu prema Osmanskom Carstvu te, u slučaju rata, staviti pod mletačko zapovjedništvo 500 vojnika.

Za Mletačku je Republiku od svih gradova u Boki kotorskoj, ali i u širem primorju, politički najvažniji bio Kotor. Pod mletačku je vlast došao 1420. Brzo je izgubio ekonomsku moć koju je imao na početku mletačke vladavine, ali je sve veći bivao značaj ovoga grada za njegovo zaleđe. To se posebice osjeća u 17. i 18. stoljeću, kada se Crna Gora sve više udaljava od Osmanskoga Carstva. Za stanovnike podlovcenskog dijela Crne Gore ovaj je grad bio najvažnije izvozno i trgovačko središte. Na kotorski je sajam iz tog zaleđa stizala stoka i donosili su se stočni proizvodi, povrće, drvo, sušena riba... Krajem 18. stoljeća, u Kotor je iz Crne Gore za 18 mjeseci doneseno oko 200.000 kg sira, dok su kotorski kožari tijekom 1780. preradili oko 100.000 kozjih koža, 20.000 ovčjih, 5000 kravljih i 5000 volovskih koža, uglavnom kupljenih u istom tom zaleđu. U suprotnom je smjeru, iz Kotora, odlazilo žito, sol, obrtnički proizvodi, tekstil. Značaj Kotora bio je još izraženiji u vrijeme kada su stanovništvu Crne Gore, zbog otpora Osmanlijama, bili zatvoreni osmanski gradovi. U Kotoru je tada to stanovništvo najlakše pribavljalo proizvode nužne za opstanak, ali i, primjerice, oružje.

U prvim desetljećima 16. stoljeća, kada opada ekonomska moć Kotora, u ekonomski najsnažnije mjesto Boke kotorske izrasta Perast, grad u susjedstvu Kotora. Ubrzan gospodarski razvoj Perasta omogućilo je pomorstvo i pomorska trgovina koja je tu procvjetala. Početkom 16. stoljeća Perast ima preko 700 stanovnika i čak 60 brodova, istina, nevelike nosivosti. Prema njegovoj je ekonomiji balgonaklona bila i mletačka vlast. Ona je, zbog strateške važnosti Perasta prema susjednome Risnu, koji je u osmanskim rukama, peraškim pomorcima i trgovcima davala niz fiskalnih povlastica. U 17. je stoljeću Perast

grad luksuza, u kojem se grade barokne palače. One svjedoče o bogatstvu stanovništva toga grada. To će se bogatstvo sačuvati sve do kraja 18. stoljeća. U Perastu je od početka 17. stoljeća s radom otpočela i pomorska škola. To je prva pomorska škola u Boki kotorskoj i jedna od najstarijih pomorskih škola u Europi. U to je vrijeme škola izdavala i svoje udžbenike. U Boki kotorskoj otvara se kasnije još nekoliko takvih škola – najprije u Kotoru 1637., zatim u Herceg Novom 1690. i u Prčanju 1739. godine.

Podaci iz 1692. godine kažu da je u Boki kotorskoj (bez Risna i Herceg Novog) živjelo 6000 stanovnika. Sredinom 18. stoljeća tu je bilo nešto više od 12.000 stanovnika, dok je samo u Kotoru s okolicom živjelo gotovo 6000 ljudi. Početkom 19. stoljeća podaci govore o 35.000 stanovnika na istome području. Od tog broja gotovo dvije trećine stanovništva potječe iz Crne Gore i Hercegovine. Proces migracije stanovništva iz zaleđa prema primorskim oblastima posebice je bio intenzivan u 17. i 18. stoljeću.

Govorimo li o demografskim podacima vezanim samo uz grad Kotor, primjećujemo od 16. stoljeća trend smanjivanja stanovništva samoga grada, a porast veličine populacije u njegovoj okolici. Prema popisu iz 1576. godine Kotor je imao 1510 stanovnika, a 1614. taj je broj iznosio 1153 stanovnika. Sredinom 18. stoljeća (1758.) broj stanovnika Kotora bio je manji od tisuću - brojao je 988 stanovnika. Trend opadanja tog broja nastavio se pa je 1760. Kotor imao 868 stanovnika. Od tog broja njih 670 bili su katoličke vjeroispovijedi, a 198 pravoslavne. Takav je demografski trend nesumnjivo bio uvjetovan ekonomskim slabljenjem grada te opadanjem njegove pomorske privrede i brodarstva.

Kulturna i umjetnička dostignuća Boke kotorske¹⁴

Postoje brojni pokazatelji koji nas upućuju na to da prostor Boke kotorske valja tretirati kao dio mediteranskog i europskog kulturnog civilizacijskog kruga. Radi se o jedinom prostoru koji danas pripada Crnoj Gori, na kojem su od 16. stoljeća nadalje, umjetnička razdoblja renesanse i baroka imala svoje predstavnike. Činjenica da je veliki dio ovog zaljeva pripadao Mletačkoj Republici, učinila je ovaj prostor otvorenim za brojne utjecaje tadašnjega modernog kršćanskog svijeta. Sasvim sigurno, važne zasluge za integraciju Boke kotorske u taj kulturni krug, ima i jedna institucija – Katolička crkva. Najveći dio značajnijih pjesnika razdoblja baroka u Boki kotorskoj pripada kleru Katoličke

¹⁴ Detaljniji prikaz o intelektualcima na prostoru današnje Crne Gore koji su djelovali u razdoblju relevantnom za ovaj rad: Andrijašević, M. Živko; Rastoder, Šerbo, nav. dj., str. 147. – 153. O književnicima Boke kotorske opširnije u: Banac, Ivo; Porsperov Novak, Slobodan; Sbutega, Branko, *Stara književnost Boke*, Slon, Zagreb, 1993.

crkve. Naime, većini onih koji su se opredjeljivali za svećenički poziv u okviru Katoličke crkve bilo je omogućeno školovanje u Italiji. Ti su mladi ljudi ondje stjecali obrazovanje najviše razine. Svojim povratkom u Boku kotorsku, donosili su i duh suvremene epohe.

Prvih godina 16. stoljeća, Kotoranin Bernard Pima, potomak poznate plemićke obitelji, stječe još za vrijeme studija u Italiji nemali pjesnički ugled. Pisao je uglavnom na latinskom. Postoje naznake kako je stvorio veliko književno djelo, od kojega su, nažalost, sačuvani tek fragmenti. U isto su vrijeme kao teološki pisci stasali braća Vicko i Dominik Buća. Teološko su obrazovanje stekli u Italiji, a po završetku studija živjeli su u Kotoru. U prvoj polovici 16. stoljeća Vicko je napisao nekoliko rasprava o Svetom pismu, dok je Dominik napisao tumačenja pokajničkih psalama.

Najznačajnijom se književnom ličnošću Boke kotorske u 16. stoljeću smatra Ljudevit Pasković (oko 1500.–1551.), koji je smatran i vrhunskim renesansnim pjesnikom 16. stoljeća uopće. Borio se protiv Osmanlija na Kreti u službi Mletačke Republike. Stvarao je na talijanskom i latinskom jeziku, a najviše je upamćen po petrarkističkim pjesmama. Prvu je knjigu *Rime volgari (Obične pjesme)* objavio u Veneciji 1549. na talijanskom jeziku. Godine 1551. objavljuje i zbirku *Carmina*. Pasković je prvi književnik s prostora današnje Crne Gore koji je uvršten u inozemne antologije.

Značajan kotorski pjesnik razdoblja renesanse bio je i Juraj Bizanti. Rođen je u Kotoru oko 1490., a umro je oko 1560. godine. Njegova je knjiga pjesama *Rime ambrose* objavljena u Veneciji 1532. godine. Stvarao je na talijanskom jeziku, uglavnom sonete. Sredinom 16. stoljeća u Kotoru je stvarao i Ivan Bono (Bolica), čije je najpoznatije književno djelo *Opis zaliva i grada Kotora*. Djelo je napisano na talijanskom jeziku i objavljeno je posthumno u Dubrovniku 1595. godine.

U razdoblju baroka, važno je kulturno središte bio grad Perast. Jedno od prvih imena baroka Boke kotorske je Peraštanin Andrija Zmajević (1624./28.–1694.). Nakon što je završio teološke studije u Rimu, imenovan je za peraškog župnika. God. 1671. postao je barski nadbiskup. Najznačajniji je po teološko-povijesnom djelu *Država sveta, slavna i kreposna ljetopisa crkvnoga*. Djelo je sačuvano na talijanskom i narodnom jeziku. Na ovoj je knjizi Zmajević radio od 1655. do 1675. Dao je pregled povijesti kršćanske vjere i crkve, kao i opis nekih događaja iz mletačko – osmanskih ratova. Napravio je i pregled povijesti crnogorskog prostora u srednjem vijeku. Bavio se prikupljanjem književnih djela, starijih i suvremenih, pisanih na narodnom jeziku. Poznato nam je i nekoliko njegovih pjesničkih uradaka.

Posljednjih godina 17. stoljeća (prije 1697.) nastala je u Perastu i prva zbirka narodne poezije u južnih Slavena. Njezin je tvorac pomorski kapetan Nikola Burović (1655.-1737.). U zbirci se nalaze različite narodne pjesme – od bugarštica, junačkih i lirskih pjesama do popjevki i zdravica. Pjesme koje je Burović uvrstio u zbirku uglavnom su nastale u Perastu i okolici, a ima ih 130. Burović je stekao i priličnu reputaciju zbog sudjelovanja u pomorskim bitkama protiv Osmanlija.

Sredinom 18. stoljeća i znameniti je Peraštanin Ivan Antun Nenadić (1723. – 1784.) pisao osmeračke i deseteračke pjesme u duhu narodne poezije. Svoja je djela objavljivao na "slovinskom" jeziku, a pisao je i drame i djela teološkog karaktera. U jednom takvom djelu *Nauk kerstjanski* iz 1768. Nenadić prvi u Južnih Slavena zagovara načelo fonološkog pisma. Ovaj je autor svoje obrazovanje stekao u Padovi, gdje je studirao teologiju i crkveno pravo. Po povratku u rodni kraj imenovan je župnikom crkve u Dobroti, a u crkvenoj je karijeri dospio do položaja generalnog vikara kotorske biskupije.

Spomenuo bih na ovome mjestu još i pripadnike tzv. *kotorskog historiografskog kruga*.¹⁵

Ivan Bolica je autor koji je živio u drugoj polovici 16. i u prvoj polovici 17. stoljeća. Na talijanskom je jeziku napisao biografiju blažene Ozane Kotorske. Njegovim je zauzimanjem u Veneciji 1616. tiskan Koterski statut.

Ivan (Đivo) Bolica - Kokoljić živio je u 17. stoljeću. Školovao se u Padovi i po povratku u Kotor obavljao je razne javne službe. Bio je gradski sudac i bio je u više navrata izabran za poslanika svoje komune u Veneciji. Godine 1660. napisao je veliki ep *Il Trifone* u 12 pjevanja. U njemu opjevava život sv. Tripuna, zaštitnika Kotora, opisuje ljepote i prošlost Boke kotorske i Kotora, katedrale sv. Tripuna, opsadu Kotora pod Hajredinom Barbarossom iz 1539. i pod sultanom Mehmedom IV. iz 1657. godine. Pisao je na talijanskom jeziku.

Iz iste je obitelji i pisac Marijan Bolica, rođen u drugoj polovici 16. stoljeća. Studirao je u Padovi. Kako je bio dobar poznavatelj prilika u Osmanskom Carstvu, mletačka ga je vlada više puta koristila za rješavanje pograničnih sporova. Umro je u prvoj polovici 17. stoljeća. Ostavio je opis skadarskog sandžaka – politički spis napisan na talijanskom jeziku, a nastao 1614. godine. U njemu se detaljno opisuje ova administrativna oblast, a spis krasi i literarni dijelovi.

¹⁵ O toj temi više u: Antoljak, Stjepan, *Hrvatska historiografija do 1918.*, Knjiga prva, Zagreb, 1992.

Franjo Bolica je živio u 17. stoljeću. Službovao je u Kotoru, a poznato je i kako je vodio borbe s Osmanlijama. Iza sebe je ostavio rukopis *Descrizione del Montenegro, Scutari, Antivari e Dulcigno con le loro adiacenze*.

Timotej Cisila rodio se u Kotoru u drugoj polovici 16. stoljeća. Stupio je u benediktinski red, a 1605. postao je prior benediktinskog samostana sv. Jakova u Višnjici kod Dubrovnika. Od njegovih su se radova sačuvali rukopisi *Il bove d'oro*, u kojem je opisao povijest stare plemićke obitelji Bolizza i *Memorie dalle Cronache di S. Giorgio*.

Julije Balović, pomorski kapetan i junak, živio je od 1672. do 1727. Svojim je ratničkim i pomorskim pothvatima došao na dobar glas u mletačkoj floti. U Perastu je bio postavljen i za suca. Bavio se i književnošću, a prikupljao je i narodno pjesništvo. Od povijesnih je djela sačuvana njegova *Kronika peraška* koja se smatra njegovim najznačajnijim rukopisom.

Bokeljska mornarica¹⁶

Na istočnoj je obali Jadrana od 12. stoljeća zaživio jedan oblik kolektivnog okupljanja karakterističan za razdoblje srednjeg vijeka. Radi se o bratovštinama. Iako su vjerske bratovštine mnogo rasprostranjenije, postoje i tzv. *strukovne bratovštine*. One su bliže konceptu ceha – okupljaju ljude istog zanimanja i usredotočene su, između ostalog, na rješavanje problema s kojima se suočava konkretna struka. Na istočnom su Jadranu takve bratovštine najčešće okupljale obrtnike, ribare, težake i mornare. *Bratovština mornara sv. Nikole* djelovala je u Kotoru. Postojala je 1352. godine, a moguće je da je osnovana iste godine kao i ona u Splitu, tj. 1349.

Ipak, strukovne bratovštine nije ispravno u potpunosti svoditi na iznad opisanu ulogu. Pokazuje to i primjer bratovštine mornara iz Kotora. Ona je pomagala svoje članove u trenucima bolesti, ali je i preuzimala na sebe brigu o organiziranju pogreba za vlastite pripadnike.¹⁷ Osim spomenute zadaće, u doba mletačkog vladanja Kotorom bratovština je preuzela na sebe i dobar dio brige za dostojno slavljenje zaštitnika grada sv. Tripuna.

S vremenom je rastao ugled bratovštine u gradu i ona je pomalo dobivala velike privilegije te je imala nadzor nad pomorstvom Kotora i njegovim teritorijem. Na istočnoj obali Jadrana teško je naći sličan primjer – literatura ne poznaje strukovnu bratovštinu koja

¹⁶ Grga Novak, nav. dj., str. 81. – 87. O bratovštinama općenito u: Tomislav Raukar, nav. dj., str. 236. – 238.

¹⁷ Treba reći da je većina bratovština u svojim pravilima imala odredbe o preuzimanju odgovornosti u slučaju bolesti ili posljednjeg ispraćaja nekog od svojih članova.

se u tolikoj mjeri izborila za utjecaj u svome gradu! Brodovi koji su plovili morali su plaćati bratovštini za svako putovanje određenu svotu novaca. Članovi bratovštine bili su vlasnici brodova, zapovjednici brodova i mornari. Nije moguće odrediti kako je iz bratovštine koja je bila nadležna za slavljenje sv. Tripuna, došlo do osnivanja mornarice koja je bila u sastavu bratovštine. Radilo se o nekoj vrsti poluvojničke organizacije, koja je trebala služiti za potrebe obrane Kotora, a i Boke. O toj mornarici sigurne vijesti imamo tek iz 17. stoljeća, ali nije nam poznato je li ona ikada sudjelovala u nekom pomorskom sukobu.

U 16. je stoljeću skupština bratovštine birala i admirala kotorske luke, kojeg je trebala potvrditi državna vlast. Admiral je bio plaćen od države i bio je njezin činovnik. Njegovi zadaci obuhvaćali su zapovijedanje mornaricom, novačenje mornara, vođenje evidencije o brodovima i ljudstvu, itd. Povezana sa svojim gradom, najbogatija bratovština u Kotoru, brinula se za što sjajnije svečanosti. To se posebice odnosi na, kako sam već spomenuo, blagdan svetog Tripuna. Pri tome joj je pomagala i država, kojoj je stalo do toga da ovakvim slavljinama pridobije za sebe narodne mase. Izgleda da su te mase zaista i bile uz Veneciju – u Kotoru, Perastu, Prčanju i Herceg Novom Mletačka Republika je smatrana državom u kojoj je njima bilo razmjerno dobro, posebice u 17. i 18. stoljeću kad je pod Venecijom njihovo pomorstvo procvjetalo. Ivo Banac je u eseju *Prosanjana Boka* izrekao sljedeću misao: "Poslije zloglasne prodaje Dalmacije Ladislava Napuljskog 1409. godine, Mlečani su se žurili u svome sve snažnijem pohodu duž jadranske obale. No, značajno je da su, gotovo četiri stoljeća kasnije, Bokelji, upravo Peraštani, s tugom pokopali mletačku zastavu pod oltarom svoje crkve na vijest o padu republike koju su bili prigrlili i vjerno branili."¹⁸.

Francuzi će ukinuti sve bratovštine u Dalmaciji pa tako i ovu. Ona će ipak biti obnovljena 1833. kao *Bokeljska mornarica*. To više nije bilo obrtničko udruženje mornara, nego društvo Kotorana i okolnih Bokelja, koje je, organizirano u četv, po starom običaju sudjelovalo na svečanostima sv. Tripuna.

*

Pisanje ovakvog rada uvijek određuje dostupna literatura pa bih ovdje dao kratak osvrt na građu uz pomoć koje sam ovaj rad i oblikovao. Njegov početni dio čini pregled političke povijesti Boke kotorske. Želio sam ukazati na činjenicu da su događaji koji su se u ovom zaljevu odvijali bili posljedica i situacija u užoj regiji, ali i odnosa između dviju najvažnijih

¹⁸ Banac, Ivo; Prosperov Novak, Slobodan; Sbutega, Branko, nav. dj., str. 311.

vojno-političkih sila istočnog Sredozemlja – Mletačke Republike i Osmanskoga Carstva. Za pregled povijesti zaleđa Boke kotorske, točnije onih dijelova povijesti toga zaleđa koje sam držao važnim za bolje razumijevanje i same Boke kotorske, najviše mi je koristila knjiga *Istorija Crne Gore* koja je objavljena 2006. u Podgorici. Osim toga, koristio sam i knjigu Charlesa Diehla *Mletačka Republika* kako bih opisao onaj najširi kontekst, odnosno sukobe Venecije i Porte. Kada je riječ o opisima bitaka koje sam spomenuo, tu mi je od najveće pomoći bila knjiga Grge Novaka *Jadransko more u sukobima i borbama kroz stoljeća*. Ostale navedene knjige koristio sam u manjoj mjeri, najčešće kako bih dopunio neka mjesta za koja sam smatrao da traže dodatno objašnjenje ili nadopunu.

U dijelu u kojem sam obradio temu kulturnih dostignuća na prostoru Boke kotorske, uz već spomenutu *Istoriju Crne Gore*, koristio sam i antologiju *Stara književnost Boke*. Ovdje bih spomenuo jedan problem s kojim sam se susreo. Razdoblje koje sam obrađivao završava prije 19. stoljeća, tj. dosta vremena prije buđenja nacionalne svijesti. Ipak, karakteristika je svake ideologije nacionalizma da traži u povijesti (pa tako i u povijesti umjetnosti, tj. povijesti književnosti) one dijelove s kojima se može i želi poistovijetiti. Prostor Boke kotorske ima takvu sudbinu da se s njegovim kulturnim dosezima (namjerno se zadržavam na kulturnom aspektu kako ne bih u zaključku otvarao previše pitanja) žele identificirati (barem) dvije nacionalne kulture – hrvatska i crnogorska.¹⁹ Pišući ovaj rad nisam želio biti sudac u ovoj arbitraži. Ne zbog straha, već zbog toga što nisam siguran u kojoj je mjeri uopće opravdano kategorije ove ili one nacionalne pripadnosti prenositi u razdoblja (i na konkretne osobe!) koja ih, u modernom smislu, ne poznaje. Tako, primjerice, nisam Andriju Zmajevića predstavio niti kao prvog Peraštanina "...koji ulazi u hrvatsku književnost..."²⁰, niti kao "jedno od prvih imena crnogorskog baroka..."²¹. Sam Zmajević je svoj jezik nazivao slovinskim – na koji bismo uopće način danas mogli provjeriti bi li mu bilo draže taj slovinski poistovijetiti s hrvatskim ili s crnogorskim jezikom?! I nije li uostalom moguće držati da je spomenuti autor svojim djelima utjecao na razvoj i jednog i drugog nacionalnog jezika?

¹⁹ Slobodan Prosperov Novak u uvodnoj napomeni knjige *Stara književnost Boke* kritizira zanemarivanje bokeljske književnosti s hrvatske strane i navodi da mu se to posebno čini štetnim "... jer je kroz nekoliko desetljeća književnost Boke postupno i vrlo agresivno ušla u najvažnije povijesti i antologije srpskog i crnogorskog "baroka, klasicizma i posvećenja". U Banac, Ivo; Porsperov Novak, Slobodan; Sbutega, Branko, nav. dj., str. 295.

²⁰ Banac, Ivo; Porsperov Novak, Slobodan; Sbutega, Branko, nav. dj., str. 320.

²¹ Andrijašević, M. Živko; Rastoder, Šerbo, nav. dj., str. 148.

Literatura

- Andrijašević, M. Živko; Rastoder, Šerbo, *Istorija Crne Gore*, Podgorica, 2006.
- Antoljak, Stjepan, *Hrvatska historiografija do 1918.*, Knjiga prva, Zagreb, 1992.
- Banac, Ivo; Prosperov Novak, Slobodan; Sbutega, Branko, *Stara književnost Boke*, Zagreb, 1993.
- Diehl, Charles, *Mletačka Republika*, Zagreb, 2006.
- Enciklopedija Jugoslavije*, svezak 2., Zagreb, 1956.
- Hrvatska enciklopedija*, svezak 3., Zagreb 2001.
- Konstantin Porfirogenet, *O upravljanju carstvom*, Zagreb, 2003.
- Novak, Grga, *Jadransko more u sukobima i borbama kroz stoljeća*, drugi dio, Split, 2004.
- Novak, Grga, *Prošlost Dalmacije*, Zagreb, 2001.
- Raukar, Tomislav, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, Zagreb 1997.

Vedran Krušvar: Boka kotorska 1420. – 1797. (summary)

In my seminar paper I gave an outline of history of Boka kotorska in the period between 1420 and 1797. The year 1420 is significant in the context of Boka's regional history – in the same year Kotor, its largest town, became the part of Venice. The Treaty of Campo Formio and the fall of Venice in 1797 was well known among the majority of European countries. The first part of my paper is dealing with political history in which I tried to point out the difficulty of position of the Boka gulf between two rivals – Venice and the Ottoman Empire. In the following part I presented the economic development of the regional towns of Boka kotorska together with numerous cultural achievements of Boka's prominent individuals. I finished with the extract from the naval tradition that is with the history of „Fraternity of the sailors of st. Nicholas“ („Bratovština mornara sv. Nikole“).

Vedran Krušvar: Boka kotorska 1420. -1797. (Zusammenfassung)

In dieser Arbeit, habe ich die Geschichte der Boka Kotorska im Zeitraum von 1420. bis 1797. berücksichtigt. Das erst erwähnte Jahr ist im Kontext der lokalen Geschichte wichtig zu erwähnen. In diesem Jahr wurde Kotor, die größte ihrer Städte, teil der Republik Venedig. Dieses Ereignis erscholl ganz Europa weit, denn es ging um den Frieden in Campoformi und dem Fall der Republik Venedig. Der erste Teil dieser Arbeit handelt von der politischen

Geschichte. In dem eben erwähnten Teil habe ich versucht zu zeigen in wiefern sich die Boka Kotorska Gruft zwischen zwei entgegengesetzten Seiten befand, der Republik Venedig und dem Osmanischem Reich. Weiter habe ich die wirtschaftliche Entwicklung der Städte Boka kotorska präsentiert, sowie was einige berühmte Einzelpersonen dieser Gegend kulturell erreicht haben. Die Arbeit habe ich mit einer Vorstellung der Seeflotte von Boka kotorska, oder besser gesagt mit einem Rückblick auf die Geschichte "Bratovštine mornara svetog Nikole", beendet.

Vedran Krušvar: Bocca di Cattaro 1420. - 1797. (riassunto)

Questo articolo presenta la storia della Bocca di Cattaro durante il periodo 1420. – 1797. L'anno 1420 ha un significato particolare nella storia locale della Bocca – in questo anno Cattaro, la sua città più grande, passa alla Serenissima. L'evento del 1797 avrà conseguenze su tutto il territorio europeo– si tratta della Pace di Campoformio e della fine della Repubblica di Venezia. La prima parte del testo si riferisce sulla storia politica. L'autore cerca di spiegare la specifica posizione del golfo tra le due potenze – La Repubblica di San Marco e l'Impero Ottomano. Nella seconda parte viene presentata la crescita economica delle città della Bocca, come anche le opere d'arte e cultura di individui noti e provenienti da queste terre. L'articolo finisce con la presentazione della marina boccana, ovvero con un cenno alla storia della «Fratellanza dei marinai di San Niccolò».